

Ivan Prokop

Můj strýc Bohouš Hladík vzpomínka k 100. výročí narození /19. 1. 1918 – 30. 9. 2008/

První zážitky se strýcem Bohoušem si pamatuji někdy z konce 40. let minulého století, kdy ještě randil se slečnou Jiřinkou, svojí budoucí nastávající, a my tři se vydali opékat špekáčky nad Věžničku pod kopcem Prašivec. Záhy jsem pak prožíval jedny z nejkrásnějších chvil svého dětství při pozorování ptáků, jejich odchyty do sítí a sklopek, hledání hnízd s mláďaty a jejich následného kroužkování pro vědecké účely. Ornitologie byla strýcovou „celoživotní vědou“, okroužkoval stovky ptáků, popsal padesátileté změny avifauny na Polensku a já byl šťastný, že jsem mohl být při tom. Ke svému pozdějšímu povolání muzejníka pak přibral badatelství v regionální historii, numismatiku, sběratelství starých pohlednic a drobné grafiky.

Bohouš mě naučil poznávat ptáky podle jejich zpěvu a dalších hlasových projevů, což bylo výsledkem mnoha hodin strávených na vycházkách přírodou v okolí Polné, ale třeba i v okolí rybníků na Bohdalovsku a Novoveselsku. Zažehl ve mně oheň, který hořel i za mého života na Šumavě a který plápolá dodnes.

Vzpomínám na časté debaty vedené po večerech u něj doma při světle stahovačky s kupou tříděných poznámek a zápisků, kroužkovacích seznamů a výpisků z literatury. Zde se pak rodila jeho publikační činnost. Vystudoval obchodní akademii a ve zmíněných oborech byl autodidaktem. Ve své činnosti byl maximálně poctivý a solidní, což oceňovali i mnozí odborníci v regionálních, ale i v celostátních tiskovinách. Nicméně, v tomto mém příspěvku bych chtěl zavzpomínat na některé příhody, možná i trochu humorné, právě z té jeho oblasti nejmilovanější – ornitologie.

Rorýs stařešina

Již v roce 1940 se půda kostela sv. Barbory v Polné stala objektem zájmu strýce Bohouše, protože zde zahnízdilo 12 párů rorýse obecného. Hnízda byla poměrně dobře přístupná k odchyty mláďat, ale i dospělých ptáků, zvláště v době deštivého počasí, kdy na hnízdech odpočívali. Mně bylo tehdy devět let, když mě strýc vzal poprvé sebou na odchyt rorýsů. Bylo to velké dobrodružství. Vystoupali jsme po točitých schodech do obrovského prostoru půdy ponořeného do příšeří a protkaného trámovým, na kterém byla křídou označena čísla místa s hnízdy rorýsů. Mým úkolem bylo přitisknout se k pozednici,

s baterkou v jedné ruce posvítit na označené hnízdo a druhou rukou protaženou úzkou štěrbinou mezi trámy rychle odchytit rorýse. Mláďata v některých hnízdech byla napadena kožními parazity, členovci z rodu Craterina velikostí menší mouchy sající jejich krev, kteří mně nepříjemně lezli po ruce.

Jedno sobotní odpoledne v roce 1953 jsme opět vyrazili na rorýse. Pamatuji si, že to bylo na hnízdě č. 5, kde se mně podařilo odchytit dospělého rorýse s kroužkem na noze. Bohouš přečetl číslo kroužku /dodnes jej mám zapsáno – byl to typ R-3392/, hbitě zalistoval ve svém rorýsím notýsku s kroužkovacími údaji od roku 1940 a vítězoslavně zvolal: „Ivane, člověče, ten rorýs je starší než ty, kroužkoval jsem jej v roce 1943 již jako dospělého, takže je mu minimálně jedenáct let a tobě teprve deset“.

Kontrolou kroužkovacích výsledků na ústředí Kroužkovací stanice v Praze bylo ověřeno, že to byl v té době nejstarší rorýs zjištěný na území ČSR.

Na půdě kostela sv. Barbory probíhalo kroužkování až do roku 1957, kdy byla hnízdní kolonie rorýsů vyhubena párem sovy puštika obecného, který se zde usadil.

Pozdrav z rovníkové Afriky

Byla sobota koncem května roku 1962, kdy jsem přijel na víkend k rodičům do Polné. Na stole ležel vzkaz od strýce Bohouše, že okolo čtvrté odpoledne přijde okroužkovat mladé vlaštovky hnízdící v našem průjezdu a pak půjdeme ještě na hnízda u Hladíků a v zahradní kuželně restaurace U Slovana.

V té době v centru Polné hnízdilo daleko více vlaštovek, než je tomu v současnosti. V mnoha domech se chovalo drobné hospodářské zvířectvo, ale někde přežíval i skot a v sousedství u Kubíčků i pár těžných koní. Na dvorcích pak byla hnojiště. Ta byla zdrojem létavého hmyzu, v podstatě jediné potravu vlaštovek.

Mláďata v optimálním stáří byla vyjmuta z hnízda do připraveného plátěného pytlíku, snesena ze štaflí dolů, okroužkována a umístěna zpět do hnízda. Pytlík jsme pak použili k jejich chvilkovému zakrytí, aby se zklidnila a nevyskočila z hnízda. Vše proběhlo bez problémů, a jelikož bylo docela parné odpoledne, vešli jsme do restaurace U Slovana na menší osvěžení. Pod gotickou klenbou seděla u piva obvyklá stolní společnost s nadlesním Antonínem Náprávníkem, dentistou Josefem Svatošem, automechanikem Aloisem Bukovským a pány Šmídem a Švejdou. Paní hostinská Pátková nás hbitě obsloužila a my



Bohuslav Hladík při ornitologické vycházce Březinou v roce 1965.

chvíli museli poslouchat vtípky a všetečné dotazy pánů, co tím kroužkováním ptáků vlastně sledujeme.

Někdy v dubnu příštího roku u nás zvoní strýc Bohouš. Seběhl jsem před dům a on melduje: „Představ si, dnes jsem dostal zprávu, že jedna z těch vlaštovek, co jsme loni kroužkovali U Slovana, byla nalezena mrtvá v Kongu asi 20 kilometrů od rovníku. Ta vlaštovka musela uletět do svého zimoviště nejméně 5.000 kilometrů.“ Nalezený hliníkový kroužek s číslem a nápisem Praha, Národní muzeum ČSR nějaký informovaný člověk odeslal na centrálu do Prahy a tehdejší její vedoucí pan Ing. Ota Kadlec obratem informoval do Polné.

Na mapě Evropy a Afriky visící nad gaučem v kuchyni tak opět přibyl červený puntík evidovaných zpětných hlášení našich kroužkovanců. Byli tam zaznamenáni již rackové z Itálie, špačci z Maroka a Alžíru, kavka od Paříže, sýkory z Ukrajiny a Polska a desítky dalších opeřenců okroužkovaných na Polensku a zastížených na svých toulkách světem.

Výlet do Žďárských vrchů

Ocitáme se někdy ke konci 60. let, když polenská společnost sdružená okolo aktivního organizátora turistických autobusových výletů pana Šmída požádala strýce Bohouše o průvodcovství po přírodních zajímavostech Žďárských vrchů. Já se zrovna zdržoval doma, a tak jsem se přidal.

Projeli jsme po dunajsko-labském rozvodí lesem Špitál na první zastávku, kterou byl starý porost květnatých bučin pralesního typu u Chroustova s hnízdním výskytem vzácného holuba doupňáka. Pak již to byl skok na bohdalovský rybník Vazebný s velkou kolonií racka chechtavého, s několika druhy divokých kachen, bukáčka malého, tři druhů rákosníků a dalších zajímavých opeřenců. Pozorujeme dalekohledy i hladinu rybníka Záhumenný se skupinou lovících volavek popelavých. Následuje návštěva hráze největšího rybníku na Vysočině – Velkého Dářka s přilehlým rašeliništěm a výskytem masožravé rostliny rosnatky okrouhlohlisté.

Do Cikháje, na výchozí bod naší pěší túry, to není daleko a my se vydáváme po zelené značce do pralesa přírodní rezervace Žákova hora a následně i na Devět skal. Pak už to jde jenom s kopce do Svatky do hotelu Mánes, kde máme objednaný oběd.

Zasedli jsme ke stolům, paní servírka přinesla náruč jídelních lístků, nicméně než je stačila rozdat, zeptal se jí strýc Bohouš: „Mladá paní, nehnízdí tady ve Svatce čápi?“ Servírka vyřeštila oči, hodila

jídelní lístky na stůl a s rozčileným: „No dovolte, to je drzost“, odkvačila do kuchyně. Zpočátku jsme nic nechápali, až po chvíli nám svitlo. Paní servírka byla totiž v pokročilém těhotenství.

Zvedl jsem se od stolu a šel do hotelové kuchyně, kde uražená žena rozhazovala rukama a přítomné kolegyni něco vzrušeně líčila. Netušil jsem, s jakou pochodím, ale snažil jsem se v roli arbitra servírce vysvětlit, že strýc si vůbec nevšiml jejího požehnaného stavu, že je to ornitolog, který dlouhá léta monitoruje hnízdění čápů bílých na Vysočině a proto nevynechá jedinou příležitost, zeptat se místních lidí na jejich přítomnost, a že to vůbec nebyla nárazka na to, že čápi nosí kluky.

No, chvíli to trvalo, přátelé od stolů zvědavě pokukovali, ale nakonec jsme byli ke své spokojenosti obslouženi, Bohouš si s mladou paní podali ruce a popřáli všeho dobrého. V tom roce čápi ve Svatce opravdu nehnízdili.

František Půža

Ovčáctví a zužitkování ovčí vlny na polensko-přibyslavském panství¹

Reformátor hospodářství na panství polensko-přibyslavském, vrchní hejtman Ondřej Hitschmann, nazývá v hospodářské zprávě z roku 1782 ovci nejušlechtilejším a nejužitečnějším zvířetem, jímž Tvůrce lidstvo obdařil. Jest užitečná člověku živíc a šatíc jej, polím dává mrvu, industrii a obchodu vlnu. Prozřetelností určena jest hornatým krajinám a nemůže býti těmto chov ovčí věcí lhostejnou. Hornaté polenské panství mělo dle Hitschmanna všechny příhodné vlastnosti ku dobrému chovu ovcí: dlouhé tratě suchých pastvin se sladkou sporou travou (mageres Gras). Na újmu jest jen dlouhá zima a špatné seno. Do té doby pěstovaly se na panství ovce odrůdy domácí. Byly malé, měly vlnu prostřední jakosti a krátkou. Byl proto výtěžek z dosavadního chovu skrovný. Hitschmann zanašel se úmyslem zavést na Polensku chov ovcí ušlechtilých, které prý sežerou zrovna tolik co ovce špatné při poměrně větším výnosu.

¹ Příspěvek pochází z rukopisné pozůstalosti MUDr. Františka Půži, uložené v SOKa Havlíčkův Brod, fond Půža František, MUDr., Přibyslav (1885–1932). Článek na podobné téma, avšak z období do roku 1636, zpracoval i Turecký, Karel: *Ovčiny a ovčáctví na panství polenském*. Polensko, roč. 1940, s. 1, s. 7–11.

Ovčáctví na panství polenském nebylo stále ve stejném rozkvětu. Podléhalo jako jiná odvětví hospodářská časovým změnám. Za dob-
rých časů chovalo se v polenském ovčíně 604 ovcí, roku 1650 za úpad-
ku hospodářství následkem pohrom války třicetileté 578 kusů. V keřkovském ovčíně bylo toho roku jen 301 ovcí, druhdy bývalo zde 583, v dolním dvoře 484 kusů oproti 550 v časech minulých. V Ronově a v horním dvoře ovčiny za války úplně zašly. Ovčín ronovský přecho-
vával kdysi 600 kusů, v horním dvoře 500. Všech ovcí chovalo se roku 1650 na panství 1429 kusů, kdežto za minulých klidných dob 2771. Kle-
sl chov téměř na polovinu stavu normálního. Z tehdejšího stavu bylo:

ovčín	bahnic	ovce 1leté	ovce letošní	skopci 2-3letí	skopci 1letí	skopci letošní	staří berani	berani 2letí
Polenský	317	67	108	-	-	75	4	7
Keřkovský	57	21	4	143	62	6	2	6
Dolní dvůr	368	30	77	-	-	60	10	5
úhrnem	742	118	189	143	62	141	16	18

V příštích klidných letech vzrostlo ovčí hospodářství na bývalý stupeň. K stávajícím ovčínům přibyl v únoru 1677 ovčín krucemburský se 162 kusy, že mohlo se v něm umístiti přes 300. Roku 1678 našlo se:

umístění	jaro	podzim	umístění	jaro	podzim
Polenský ovčín	433	490	Horní dvůr	311	314
Keřkovský ovčín	409	451	Krucemburský ovčín	316	324
Dolní dvůr	402	447	Vrchní ovčák měl	289	492
Ronovský ovčín	397	484	Celkem ovčího	3002 kusů	

V květnu 1692 se na panství chovalo 3194 ovcí, mezi těmi bylo 983 letošních jehňat. Od sv. Michala 1691 do sv. Jiří 1692 zašlo starých ovcí i jehňat 354 kusů.

Koupí Jitkova roku 1693 získalo panství opět nový ovčín se 124 bahnicemi, 21 ovcemi jednoročními, 19 jehňaty, se 2 starými berany, 3 beranky, 18 tříletými skopci, 16 jednoletými a 9 letošními.

V tomto rozsahu zachovalo se hospodářství ovčí po celé 18. a čás-
tečně i 19. století.

Ovčáci požívali při velkostatku jakéhosi postavení výsadního. K jejich obživě přenechala jim vrchnost část pozemků. Ovčáci hnojili si je mrvou z panských dvorů a hnojili dobře. Robotní potahy jim je

obdělaly. Na dobře vypravených pozemcích seli většinou len, který ku svému prospěchu zpeněžili. Potřebné zrní brali pak ze zásob dvorských, kterého se na to jinde nedostávalo. Drželi se při hospodářství krávy, které se v panském stádu přizivovaly. Mléko měli též od ovcí. Přináležela jim též jistá část kmene (získané vlny). Obírajíce se svým vlastním hospodářstvím, přenechávali ovčáci péči o stáda bravu pacholkům a pasákům, kteří pro ně neměli patřičného porozumění. Tyto poměry nezamlouvaly se vrchnímu hejtmanu Ondřeji Hitschmannovi. Roku 1782 změnil úplně služební postavení ovčáků. Aby se mohli řádně o svěřená stáda starati, zrušil jejich rozsáhlé hospodářství polní, Přidal jim na platu, ponechal jim něco polí, dovolil jim držeti si 2 krávy, od kterých telata byli povinni odevzdati do dvoru, jinak ale vyžadoval od nich, aby se věnovali úplně chovu ovcí. Zakázal též dojení ovcí, kterým se snižuje jakost vlny a zmenšuje vzdorovitost zvířete oproti nemocem. Vida, že se páše mnoho chyb při chovu ovcí z neznalosti a nevědomosti ovčáků, mínil, že by bylo záhodno přeložiti z němčiny do češtiny některý dobrý spis o chovu ovcí a rozdati překlad ovčákům.

Hitschmann, muž osvěcenský a na svou dobu pokrokový, při té příležitosti vůbec myslil, pokud obecný lid nebude mít dobré knihy o hospodářství, psané řečí srozumitelnou, s kterých by čerpal poučení pro své denní zaměstnání, dotud že polní hospodářství bude stále zanedbané. Navrhoval ústřední správě knížecích statků, aby se o překlady hospodářských spisů pro lid postarala. Sám nemá prý tolik času, ale knížecí vrchnost mohla by k té práci vybídnouti duchovní svého patronátu. Jich stav k podobnému zaměstnání velice se hodí. Poučovatí třídu prostého lidu venkovského nejen o pravdách náboženských a zásadách mravních, ale i o prostředcích, jak povznést svůj počasný blahobyť, přineslo by státu veliký zisk.

Ovce chovaly se hlavně pro užitek z vlny. Sklad její byl v Polné v sídle kvetoucího průmyslu soukenického a četných židovských obchodníků. Na židy a soukeníky spoléhala především vrchnost, chtěla-li nastrádanou vlnu prodati. Kníže Ferdinand z Dietrichštejna nehledal velký zisk při prodeji ovčí vlny. Vyjádřil se, že nechce mít z vynaložených peněz na chov ovcí škodu, ale také ne velký zisk. Spokojil se s 6% jich zúrokováním. Jemu jednalo se hlavně, aby soukenické řemeslo dobře šlo. Prospívá-li toto, jest větší užitek z valchy a také piva se více prodá.

V únoru 1678 bylo v Polné nashromážděno ovčí vlny 94 kamenů a 2 libry (5 kamenů = 1 cent). Cena kamene vlny byla 6 zl. 45 kr. Šla

špatně na odbyt, poněvadž vázl tehdy obchod se šátky (Schoptuch) v Polné vyráběnými. Kníže toho litoval ne tak pro ztrátu zisku; nebyl výdělek na nich veliký, ale že řemeslo vážne. Příčina malého odbytu byla jejich velká cena. Vytýkal polenským soukeníkům, že Jihlavci dodávají tytéž šátky do Vídně po 10 zl. 30 kr., polenští však mnohem dražší. Vůbec všechny jejich výrobky jsou prý dražší než soukeníků jiných.

Roku 1692 stál kámen vlny 7 zl. až 7 zl. 20 kr. Kupci nechtěli za sukna draho platiti, a proto soukenické řemeslo toho roku vázlo. Pracovala jen třetina řemesníků, ostatní měli se ženami a dětmi bídu.

Poměry se valně zlepšily v letech následujících. V lednu 1694 měli na zámku v Polné ve skladišti hojnou zásobu ovčí vlny. Hejtman Marschak vyjednával se soukenickým cechem o podmínkách, za jakých by mu zpracovali vlnu tu na sukna pro vojenské mundury. Nemohl se však s nimi dohodnouti, poněvadž nikdo z cechu nechtěl pro knížete lacino dělati. Marschak stěžuje si tu na drahou práci polenských soukeníků, takže ani od dvorní komory nebyla proto od nich sukna objednána. Soukeníci toho roku o lacinou panskou objednávku nestáli. Jistý místní žid objednal si u nich na 200 kusů suken. Jejich stálí odběratelé, polenští kupci Krum a Filipenský, činili dobré obchody. Soukeníci jezdívali se svými výrobky do okolních měst na výroční trhy, kde také dobře prodávali. Podle čtvrtletních výkazů zhotovili soukeníci každý měsíc 100 – 150 kusů suken. Hejtman sám uznává, že za těch poměrů každý soukeník, nebyl-li piják a lehký, marnotratný člověk, mohl býti lehce živ. Když vrchní hejtman s polenskými soukeníky o zhotovení vojenských suken z panské vlny dohodnouti se nemohl a mezitím všechny regimenty svoje mundury už si objednaly, usoudil, že jest záhodno prodati vlnu co nejdříve do Jihlavy, kde měli tamější soukeníci tu dobu mnoho práce, vlnu potřebovali a mohli ji slušně zaplatiti. Jihlavský kupec Tobáš Sigl nabídl za kámen vídeňské váhy 8 zl. 37 ½ kr., čili za cent 43 zl. 1 ½ kr, cenu to poměrně slušnou, pováz-li se, že před rokem byl cent vlny za 41 zl. 15 kr. Sigl byl ochoten peníze dne 5. února ve Vídni knížeti hotově složit.

Roku 1698 stoupla cena vlny na 57 zl. 30 kr. za cent vídeňské váhy. Roku 1699 prodával se cent pražské váhy, který měl 120 liber a byl o 12 liber těžší než vídeňský, za 54 zl. Panský hospodářský úřad měl toho roku zjara na prodej cent za 55 zl. Polovici kupní ceny uvolili se složit o sv. Janu, polovici o sv. Bartoloměji. Všichni společně také ručili za dodržení platebních lhůt.

Vrchní hospodářský úřad přenechal toho roku polenským židům také svoji zásobu plátna. Měl tehdy na prodej: 1093 $\frac{1}{4}$ lokte plátna jemného, 941 loket hrubšího, 2070 loket pačesného (Oberwerthener). Především roku odkoupili židé jemné po 12 kr. loket, hrubší po 11 kr. a pačesné po 8 $\frac{1}{2}$ kr. Roku 1699 připlatili $\frac{1}{2}$ kr. na loket. Stržil toho roku hospodářský úřad za jemné plátno 227 zl. 45 $\frac{1}{2}$ kr., za hrubší 180 zl. 21 $\frac{1}{2}$ kr., za pačesné 310 zl. 30 kr, úhrnem 718 zl. 37 kr.

Roku 1741 bylo na skladě 16 centů 59 $\frac{1}{4}$ libry vlny. Něco zakoupili polenští soukeníci po 41 zl. za cent.

Roku 1811 počala správa panství zpracovávat vlnu ze svých ovčínů ve vlastní přádelně upravené ve dvoře oudoleňském. Dohled na ni měl borovský pojezdny Hennhappel. Na její zřízení vydal do 23. července 1811 úhrnem 1667 zl. $\frac{3}{4}$ kr.

Přádelnu vedl mistr Dernitzky. Od 1. července 1811 měl deputátu na penězích ročně 80 zl. vídeňské měny, másla 75 liber, tvarohu 40 liber, kuchyňské soli 33 liber, pšenice 3 míry, žita 15 mír, ječmene 3 míry, hrachu $1\frac{1}{8}$ míry, čočky $1\frac{2}{8}$ míry, 5 sudů piva, 10 sáhů měkkého dříví, 4 kopy otepí slámy a 145 čtverečních sáhů pozemku na zeleninu. Na denních dietách mimo obvod panství přiznáno měl 1 zl. 30 kr.

Dernitzky hledal pomocníky v Brně v sídle industrie. Shledával je těžko. Nikomu se nechtělo odejít z města do zapadlé vesnice, která mu neslibovala žádného pohodlí a žádné radosti životní. Kníže zamýšlel proto přeložit přádelnu vlny ze dvora v Oudoleni do dvora přibyslavského. Dvůr ten byl toho času pronajmut. Správa panství měla vyjednávat s pachtýři, aby najmuté místnosti jí postoupili, z kterých mohla by $\frac{1}{2}$ cihlovou zdí a prkennými přepážkami upravit vhodně dílny průmyslové. Nedošlo však k tomu. Mistru Dernitzkému podařilo se přece sehnati několik pomocníků, s kterými započal v Oudoleni vlnu přísti. Na cestě do Brna utratil 21 zl. Tovaryšům dal závdavku 15 zl., na stravu téměř 24 zl. Vlny získané v knížecích ovčinech nebylo s dostatek, aby její zpracování zaměstnalo přádelnu v Oudoleni po celý rok. Přikupována proto všechna vlna z panství novoměstského na Moravě.

Náklad na zpracování vlny vysvítá z rozpočtu, který podal Hennhappel dne 10. prosince 1813 knížecí kanceláři. Praví, že 100 liber vlny stojí 200 zl. a obsahuje: surové, pouze roztríděné česné vlny 39 liber, po vyprání však 26 liber, soukenické vlny 1. až 4. stupně 48 liber, po vyprání však 32 liber, a zbylé vlny (Schlickwolles) 13 liber, po vyprání však 8 $\frac{2}{3}$ libry. Ze 100 liber tedy po vyprání 66 $\frac{2}{3}$ libry vlny. Práním vlny ve vodě teplé 50–60 stupňů, do které přimíchalo se mýdlo, soda,

hnijící moč apod. ztrácela vlna $\frac{1}{3}$ své původní váhy. Získaných $66\frac{2}{3}$ liber stálo tedy 200 zl. Podrobněji cenila se jemná česná vlna – libra po 6 zl. 5 kr., čili 26 liber = 158 zl. 10 kr., $40\frac{2}{3}$ libry různé vlny stálo pak 41 zl. 50 kr., čili průměrně 1 ul. 1 kr. 3 denáry. Zpracování 1 libry jemné česné vlny vyžadovalo nákladu: cena vlny 6 zl. 5 kr., $\frac{1}{6}$ libry mýdla 6 kr., 1 lot dřevěného oleje 2 kr., od praní 1 kr., od česání 56 kr., za uhlí na 1 libru 1 kr., za dříví 1 kr., za předení v průměru 1 zl. 45 kr., na amortizace, úroky, plat mistrovi a udržování budovy 8 kr. Celkem tedy 9 zl. 5 kr. Zpracování 1 libry soukenické vlny vyžadovalo nákladu: 1 libra vlny stála průměrně 1 zl. 1 kr. 3 denáry, praní s přívozem moče 1 kr., zpracování stroji a čechrání 3 kr. 3 denáry, 4 loty dřevěného oleje 8 kr., spletení (Strobeln) 6 kr., mykání (Streichen) jedné libry o 6 předénkách 13 kr. 3 denáry, za předení jedné libry o 6 předénkách 24 kr., navíjení (Haspeln) jedné libry o 6 předénkách 3 kr., za dříví 1 kr., na amortizaci atd. 3 kr. Celkem tedy 2 zl. 4 kr. 3 denáry.

Vyrobené zboží posílalo se většinou do Vídně, občas i jinam. V lednu 1814 prodalo se ho do Prahy 20 centů a 15 liber po 145 zl. V dubnu odvezl povozník Filip Pilař z Vochoze do Vídně 702 liber zpracované vlny ve 13 bednách. V květnu zasláno do Vídně po nasavrckých formanech v 6 bednách 324 liber. V lednu 1816 odvezeno povozy do Vídně 7 beden se 384 librami česané příze první jakosti. Během několika měsíců nahromadilo se u ředitelství ve Vídni velké množství vlněného přediva. Hospodářský úřad polenský upozorňuje ředitelství, že se dávají moli do takového zboží, kteří způsobují velikou škodu. Tomu dá se odpomoci, když se vloží mezi zboží buď pižmo, neb papírové pásy navlhčené terpentýnovým olejem.

V březnu 1817 prodáno bylo z oudoleňské přádelny vlny Ignáci Eiblovi z Jihlavy soukenného přediva lepší jakosti po 4 zl. 9 kr. = 1805 zl. 15 kr.

Počet zaměstnaného zde dělnictva nebyl stálý. V červnu 1814 připomíná se, že byl počet tovaryšů snížen z 11 na 4. Roku 1815 pracovalo u čtyř strojů (Kammofen) 16 pomocníků tovaryšů. Předáním zaměstnávalo se 300 osob. Té doby byla asi továrna v největším rozkvětu. Počítalo se, že čistý zisk učinil do konce roku 1815 celkem 47.828 zl. 24 $\frac{3}{4}$ kr. V září 1816 pracovali zde toliko 4 tovaryši u jednoho stroje. V dubnu toho roku byla dělníkům mzda zvýšena. Platilo se: od 31–35 přádek 4 $\frac{1}{2}$ kr., od 36–40 přádek 4 $\frac{3}{4}$ kr., od 40–45 přádek 5 kr., od 46–50 přádek 5 $\frac{1}{2}$ kr., od 50–55 přádek 6 kr., od 56–60 přádek 6 $\frac{1}{2}$ kr. a od 61–80 přádek 7 kr.

V příštích letech byla pokladna stále v peněžních nesnázích, muselo se jí vypomáhati z důchodu panského. Dělníci nebyli řádně vypláceni, takže Oudoleň opouštěli. Za těch poměrů byla práce v oudoleňské přádelně roku 1820 v květnu zastavena. V dubnu 1822 navrhuje vrchní hospodářský úřad licitační prodej zařízení továrny.

Svata Müller

Vzpomínky na konec války v Polné

V roce 1945 jsem bydlel v Polné na Husově náměstí v budově městské spořitelny. Můj tatínek Vilém Müller byl ve spořitelně pokladníkem a zástupcem ředitele Josefa Lázničky. Když byla spořitelna v roce 1933 dostavěna, tak oba dva obdrželi ve spořitelně byt v prvním poschodí.

Ve stejném patře byla umístěna také četnická stanice. Původně měla k dispozici dvě místnosti, ale později byla jedna z nich zabrána jako zasedací síň spořitelny. Měli jsme dveře do bytu hned naproti četnické kanceláři. Ta kancelář neměla předsíň, takže na chodbu bylo slyšet každé slovo. Nikdy jsem neslyšel, že by četníci na někoho křičeli, že by tam někoho surově vyslýchali nebo něco takového. Z období konce druhé světové války si pamatuji zejména strážmistra Jana Jelínka, dobrého Čecha a bezvadného člověka. Tehdy za války sloužil na stanici taky strážmistr Matoušek, který mi jednou ukazoval na stanici malorážku, a po válce si dovezl na dvůr krásnou motorku BMW 600.

Jaké byly v domě s četnickou stanicí poměry, dokládá, že mí rodiče poslouchali celou válku zahraniční rozhlas snad každý den. Pamatuji si, že vysílání bylo především z Anglie, z Ruska jsme zprávy v rádiu nechytily. Vysílaly se dost ostré pořady proti Němcům, hovořil Jan Masaryk, ale vojenské informace se nesdělovaly, žádné bližší údaje o tom, kde se zrovna nachází fronta. Chodili k nám na vysílání dokonce i jiní lidé z domu, hlavně učitelka Josefa Chudobová, což byla dcera bývalého ředitele školy Rudolfa Chudoby. Četníci byli samí dobří Češi, příznivcem Němců nebyl z nich nikdo. Mohli asi tušit, co se poslouchá, když k nám Chudobová každý večer ve stejnou hodinu docházela.

Pamatuji si, když v roce 1944 spadl americký bombardér Liberator u Nových Dvorů. Byl jsem se na místo dopadu letadla druhý den také podívat. Na poli byla prohlubeň, policisté nechtěli nikoho blíž pustit. Lidé si pak ze zbytků letadla odnášeli domů různý materiál. Slyšel jsem, že se tam na místě dopadu našlo i jakési vybavení pro nouzové

přistání – různé věci pro přežití v přírodě jako rybářské pruty a podobně. Zatčeného amerického letce, který byl dopraven na četnickou stanici, jsem viděl na chodbě spořitelny. Přijímal jej strážmistr Jelínek – když viděl, jakou má Američan hodnotu, tak mu dokonce salutoval. Četníci se k zajatému chovali velice slušně.

Za války jsem chodil na polenskou chlapeckou měšťanku, kde nás učil také tehdejší ředitel školy Josef Prouza. Byl u vlajkařů, znali jsme ho jako kolaboranta. Děti neměl, bydlel u nádraží v učitelských domech (dnešní Tyršova ulice). Byl hodně vzteklý a zlý, s dětmi nakládal doslova příšerně. S žáky tloukl o tabuli, když něco provedli, nebo je vyloženě zmlátil. Byly to strašně nepříjemné hodiny. Před koncem války z Polné zmizel. Po něm převzal řízení školy zase Václav Kouklík, který zastával funkci ředitele už před válkou, ale jako bývalý legionář byl za protektorátu zatčen a uvězněn. Víím, že Kouklík, když na podzim 1945 opět působil jako ředitel školy, měl v ředitelně ve skříni uschovanou německou útočnou pušku. Posílal mě vždycky do ředitelny hlídat telefon, když musel někam odběhnout.

Jak se přibližovala fronta, zabral v dubnu 1945 chlapeckou i dívčí školu Wehrmacht, jehož různé jednotky se zde často střídaly a porůznu odjížděly. Protože ve školách bydleli střídající se vojáci, děti se učily venku na sokolském cvičišti. Koncem dubna se v dívčí škole usadila motorizovaná jednotka, asi deset aut stálo v ulici před školou. Zbytek oddílu se usadil na Kateřinově pod stromy – byla zde zaparkována hlavně nákladní a terénní auta, Němci tu měli i cisterny s pohonnými hmotami a vůbec kompletní vybavení. Myslím, že šlo o některou lepší jednotku, určitě ne o otrhané frontové vojáky. Obrněné vozy jsem žádné neviděl, ale prostor na Kateřinově vojáci hlídali a nesmělo se tam. Ve škole mohla být ubytovaná možná stovka nebo dvě stě vojáků a podle toho, jak hodně byla škola strážena, tu určitě bylo umístěno velitelství. Kolem po městě chodily německé patroly po dvou vojácích. Ti měli nasazené helmy, na opasku na kroužcích zavěšených pět granátů, měli samopaly přes prsa a pistole. Chodili hlavně v okruhu kolem obou škol, celý den ve dne v noci. Mimo to měl Wehrmacht v Lidovém domě sklad svých zásob, který také hlídali němečtí vojáci. Myslím si, že tam nejspíš nebyly uloženy zbraně, ale všechn možný materiál výstrojn – pozorovali jsme s kamarády, jak Němci náklad vykládali a nosili do Lidového domu. Byly to hlavně plynové masky, boty, čepice a jiné věci, ale žádné zbraně jsme neviděli. Byl toho úplně plný Lidový dům, doslova zarovnaný vojenským materiálem. Těsně před koncem války Němci ale všechno to vybavení stihli odvézt pryč.

Koncem dubna jsme se šli se spolužáky podívat na zátaras, které někdo zakopal na silnici k Dobroutovu před mostem se sochou sv. Jana Křtitele. Byly to klády, silné kmeny, zakopané a položené přes silnici asi 50 metrů před mostem, jenom se šikmým průchodem pro lidi (ty zátaras ale musel brzy někdo odklidit, protože tak asi ve dnech 8. nebo 9. května už na silnici nebyly). Z Moravy už byla na konci dubna za příznivého větru slyšet děla – slabounká střelba. Když se blížila ruská armáda, tak začali němečtí uprchlíci projíždět přes Polnou s koňskými povozy dál do Čech. Byly to stovky a stovky vozů, celé řady. Šlo hlavně o zemědělce. Nevím o tom, že by se někde delší dobu zdržovali, na náměstí určitě ne. Polnou projížděli asi tři nebo čtyři dny, než tudy začala projíždět ustupující německá armáda.

Někdy koncem dubna 1945 založil Jan Brabenec (za války působil v tzv. kuratoriu, ale po válce byl hodnocen kladně – hned všechnu činnost převedl na skauting; jeho otec byl vyšším úředníkem u dráhy, vilu si tady v Polné na Horním městě postavil spíš na léto) s předválečnými skauty Rudou Vytlačilem a Jiřím Frühbauerem skautský oddíl. Ti tři kolem sebe soustředili patnáctileté kluky. Spolužáci mi o tom řekli, a tak jsem se ke skupině taky přihlásil. Někdy kolem 8. května jsme fungovali jako spojky, protože telefony v té době ještě nebyly moc rozšířené. Kdo měl zrovna službu jako spojka, spal na sokolském cvičišti v pravém altánu, kde byly umístěné postele. Chodili jsme se zprávami hlavně na městský úřad, když chtěl někdo něco vyřídit. Někteří kluci chodili také vyřizovat zprávy na nádraží, já sám jsem ale nikam poslán nebyl. Je možné, že strážní služba byla u skautů zařízena i před 8. květnem, ale o tom já sám nevím.

Když začalo v Praze 5. května povstání, tak bylo vidět, že němečtí vojáci v dívčí škole začali být napjatí. Přestali vycházet mimo budovu, venku se pohybovaly jenom strážní hlídky o dvou mužích. Snad měli zákaz chodit ven – dělalo to dojem, jako by na něco čekali. Zrovna toho 5. května dopoledne přišel na náměstí mladý voják v uniformě Wehrmachtu hovořící perfektně česky a ptal se mě a Zbyňka Lázníčky, syna ředitele spořitelny, jestli by se dala sehnat vejce. My jsme mu říkali, že sehnat se dají a rovnou jsme se zeptali, co za to. Chtěli jsme totiž pistoli – byli jsme patnáctiletí kluci a pistole byla naším snem. Voják nám na to řekl: „No tak to se tedy domluvíme.“ Nesáhnul do pouzdra, ale do kapsy, a pistoli skutečně vytáhl. Řekl nám: „To je devítka, když donesete pytlík vajec ve dvě hodiny do průjezdu, tak vám ji dám.“ My jsme ta vejce sehnali a ve dvě jsme šli k Culkům do průjezdu, jak bylo domluveno. Najednou jsme ale uviděli, jak tenhle voják na pětistovce motorce vyjel od spořitelny a v civilu odjíždí kolem kos-

tela dolů. Měl na sobě světlý baloňák, šosy mu plandaly na motorce, a čepici. Tak jsme si říkali, že máme po pistoli.

6. května jsem byl svědkem rozhovoru, který mohl skončit pro Polnou i hodně zle. Bylo to dopoledne. Já jsem byl tou dobou doma, když najednou maminka říká „Co se to děje, tady se dole někdo hádá.“ Tak jsme potají sešli dolů do suterénu. Poznali jsme hlasy bývalého člena zastupitelstva za komunisty Jindřicha Pešáka, bývalého ředitele školy Václava Kouklíka a strážmistra Jana Jelínka. Byli tam dole v místnosti jen ti tři, nikdo jiný. Pešák na Kouklíka a Jelínka křičel, vyloženě na ně řval, snad půl hodiny určitě. Pešák pořád, že to se tak nemůže nechat, Němci se musí odzbrojit, zajmout, je konec války, něco se v Polné musí stát, že všude něco dělají a tady nic – v tom smyslu. Opakoval to pořád dokola, Kouklík mu na to říkal, že to není možné, aby obyčejní lidé beze zbraní napadli ozbrojenou armádu – byl to před válkou štábní kapitán, tak měl v těch věcech určitě lepší zkušenost. Jelínek byl v četnické uniformě, říkal – máme tu na stanici čtyři flinty, co s tím můžeme proti ozbrojené armádě. Pešák chtěl na četnících, aby dali k dispozici pušky, a aby tomu všemu někdo velel. Ti dva mu ale řekli, že do takové akce nepůjdou, protože jde o příliš velké riziko a že celé je to vůbec nesmysl. Nakonec Pešák přestal zuřit a rozešli se. Nevím, kdo za četníkem Jelínkem přišel, jestli tam dovedl Kouklík Pešáka, nebo opačně. Rodiče byli z toho úplně vykojení, tatínek říkal: „My abychom snad odešli na Palackého do staré chalupy nebo na zahradu – tady hned naproti je škola plná Němců a z té je vidět na spořitelnu. Co z toho bude?“ Myslím si, že starosta Polné Jaroslav Zacharník o tom rozhovoru s Pešákem vůbec nevěděl. Zacharník se dobře znal s mým otcem, byl to podle mě slušný, spravedlivý starosta na svém místě, takový člověk na úrovni. Byl oblíbený u všech vrstev obyvatelstva, nechoval se nijak nadřazeně a říkalo se o něm, že je svědomitý, poctivý a starostlivý.

V pondělí 7. května dopoledne celá místní německá posádka, ubytovaná v dívčí škole a na Kateřinově, odjela z Polné směrem na Jihlavu. Nedá se ale říct, že by prchali před frontou, protože tady v Polné byli umístění už někdy od konce dubna. Celý ten odjezd netrval nijak dlouho, najednou ta auta prostě začala od školy odjíždět, nikde už žádná stráž, vrata od školy otevřená, odjeli velice rychle. Všechno jelo po hrázi Pekla a nahoru směrem k nádraží.

V noci 7. května celou noc nepřetržitě projížděli městem Němci, směrem od Záborné jezdilo jedno auto, jeden tank za druhým. Ještě 5. května byla zima a pršelo, snad jen 7 stupňů, ale ten den 7. května se hodně oteplilo. Nemohli jsme s bratrem spát a měli jsme otevřená

okna. Na vozech seděli vojáci s puškami vyrovnaní vedle sebe, vzadu na tancích měli dokonce přivázané padlé. Auta byla zaprášená, všechny korby byly úplně šedivé. Bylo vidět, že mají najeto hodně kilometrů. Nesnažili se nikde zastavovat, jeli nepřetržitě pryč.

8. května v úterý dopoledne kolony Němců projížděly taky, ale už méně, sem tam, šlo spíš o zbytky ustupující armády. Ten den byla Polná bombardována ruskými letadly.¹ Co já vím, padly celkem čtyři bomby, z nich ale naštěstí vybuchla jenom jedna. Ta dopadla asi pět metrů od hlavní silnice směrem k dnešní samoobsluze. Druhá spadla do budovy hospody, tam, kde je dnes podnik Krafárna. Bomba mohla mít asi 50 kg, proletěla střechou a zarazila se až o podlahu hospody. Průjezd u Hladíků byl v tu dobu plný lidí, včetně mého kamaráda Němce, který bydlel pod spořitelnou – když lidé viděli, že letí letadla, utekli se schovat právě sem. Kdyby tedy bomba vybuchla, mohla způsobit zranění nebo i smrt mnoha lidí. Další bomba, která nevybuchla, spadla na Müllerův dům v Komenského ulici – tehdy tam bydlely učitelky Müllerová a Pustinová a její syn Jirka, který se mnou chodil do školy. Čtvrtá bomba padla do míst, kde se dnes nachází dům dětí a mládeže, tehdy tu sídlilo ševcovské družstvo. Lidé říkali: „Nechodte na Rumerák, je tam časová bomba, ta zanedlouho vybuchne.“ Naštěstí se tak nestalo.

Bomba, co dopadla na střed Husova náměstí, zasáhla samotný zbytek kolony, za kterým už nic dalšího nejelo. V Polné tou dobou už nebyla žádná vojenská posádka, žádná protiletadlová děla, nic, a po náměstí už projížděly jenom poslední zbytky ustupujících jednotek. Nevím, proč tady letci ty bomby vůbec shazovali. Uprostřed náměstí od toho zásahu shořela dvě auta, trychtýř od výbuchu byl široký asi 1,5 metru, hluboký asi metr. Výbuch zabil asi tři lidi. Mrtví leželi vedle kráteru, auta shořela, a poblíž se povalovalo několik ohořelých vojenských pušek (jednu z nich jsem si tenkrát, až bylo po všem, odnesl domů). A v tom najednou začala hořet budova soudu. Podle mého strýce Karla Pometla začaly plameny šlehat z druhé strany, ne ve směru od silnice, kam dopadla bomba. Je proto spíš možné, že střecha soudu chytila od těch hořících aut, než od výbuchu bomby. Bylo to tak zvláštní, až se začalo dokonce říkat po Polné, že soud snad někdo zapálil naschvál.

Potom, co se přehnala fronta, přišla řada i na odstranění těch nevybuchlých leteckých bomb. Nebezpečného úkolu se ujal skaut a bývalý legionář Ruda Vytlačil. Vždycky si vykasal rukávy a řekl: „Jdeme

¹ Obvykle bývá uváděno datum 9. května (poznámka redakce).

na to.“ Vymontoval rozbušky, moc se s tím nepáral, v bombě byla po jeho zásahu zboku díra. Když odvezl rozbušku, kluci si chtěli tu zneškodněnou bombu v podlaze hospody na náměstí rozdělat, jestli v tom bude nějaký ekrazit, a tak jsme sháněli šroubovák. Naštěstí jsme tak velký šroubovák nenašli. Dnes je tato bomba z podlahy hospody umístěna v městském muzeu, ale ta křídla u bomby dodělal až později klempíř Josef Kremlák – když bomba ležela v podlaze, tak žádná křídla neměla – asi se při dopadu utrhla.

Na obecním úřadě (v té době vlastně už v budově revolučního národního výboru) konali službu českoslovenští posádkoví dozorčí důstojníci. Kromě nich drželi službu další dobrovolníci, a to i v noci – nevím přesně, od kterého dne. Mezi nimi byl i můj strýc Karel Pometlo, učitel hudby. Právě strýc mi vyprávěl hodně zvláštní příhodu. Snad už v noci z 8. května, někdy po půlnoci, prý z ničeho nic přišel na radnici ruský voják. Strýc byl za první světové války v legiích, uměl trochu rusky, a tak se s Rusem snažili nějak lámat řeč. Vyrozuměli od něj, že je součástí předvoje postupující ruské armády. Byli z té nečekané návštěvy prý hodně překvapení. V tu chvíli někdo přišel s informací, že právě jde po náměstí kolona německých vojáků. Rus, prý silný chlap v uniformě a v holínkách, řekl – tak si sem někoho vezmeme. Odešel z budovy a za chvíli se vrátil s německým vojákem. Zacházel s ním prý celkem slušně, jenom ho prošacoval, co má v kapsách, a chtěl z něj „tahat rozumy“. Nemohli se ale domluvit, Němec se klepal jako sulc, a tak ho zase pustil. Zní to dost neuvěřitelně, ale strýc snad neměl důvod, proč by si něco takového vymýšlel.

Ráno 9. května jsem osobně se svým bratrem Jiřím viděl z okna našeho pokoje tankovou bitvu na polenském náměstí. Ráno, když už všechny vojenské jednotky projely, zůstal na náměstí ruský tank. Na někdejšímu rohu soudní budovy byla připojená kašna a u té kašny stála bříza (kašna stojí dodnes na svém místě, ale budova soudu byla po válce zbořena). Ruský tank zůstal u té břízy stát celou noc. S bratrem nás asi o půl páté ráno vzbudilo rachocení tanku, a tak jsme se šli podívat z okna. Viděli jsme, jak nějaký tank projel bránou u Kaplanky a jel na náměstí. Říkáme si – vždyť to vypadá jako německý tank. Takový menší, vešel se do brány, kterou projel. Údajně snad se ocitly asi čtyři německé tanky někde u Hrbova, a tenhle jel jediný na průzkum do Polné. Zastavil se na rohu náměstí mezi kostelem a rohovým domem a viděli jsme, jak natáčí dělo směrem doleva. Podívali jsme se na ruský tank – ten stál u břízy a taky natáčel dělo doleva, aby se dostal na tank německý. Ale překážela mu ta bříza, vracela mu dělo zpátky. Najednou se ozvala šílená rána z německého tanku, vzápětí pak vy-

střelil i tank ruský. Němec ruský tank netrefil, urazil asi metr zdi na rohu domu, kde je dnes obchodní dům Vala, a náboj vlétnul do základů Hladíkova domu (dnešní samoobsluha). Ruská střela taky tank minula a udělala díru přes všechny zdi v Kaplance. Ty střely samy nevybouchly, neozvaly se pak už žádné rány nebo výbuchy. Nejspíš to byly průbojné plné střely bez výbušné náplně. Na to německý tank začal couvat a odjel bránou pryč. Ruský tank nejel nikam a zůstal stát na náměstí. Brzy nato jsme šli vyškrábat s kluky ze zdi Hladíkova domu části tankové střely a dodnes mám ve sklepě kus střepiny.

9. května stál kdesi v Polné opuštěný německý tank bez posádky. Protože ten den se v Záborné pokoušela skupina dobrovolníků vést boj s ustupujícími německými jednotkami a z Polné jim šlo několik obyvatel na pomoc, zmocnil se tanku místní automechanik Miloslav Holub a jel s ním směrem k Záborné. Když se vracel, došly mu v zatáčce pohonné hmoty, a tak musel nechat tank stát. Tank zůstal stát otočený dělem k městu. Jakmile do toho místa dorazila ruská armáda a spatřila německý tank, vystřelila po něm, nejspíš pro jistotu. V tanku pak zůstala díra přesně pod dělem, čistý průstřel. Já osobně jsem celý tank prolezl – poklopy šly všechny oddělat, náboje byly ale vybouchlé. Tank stál na místě asi týden nebo deset dní, a protože překážel provozu, byl pak odtažen.

Snad už od toho 9. května začali zdejší ozbrojení dobrovolníci pročesávat lesy a hledat skrývající se nebo různě bloudící německé vojáky. Vždycky se sešli před radnicí a vyrazili do některého lesa. Těm pročesávačům velel taky nějaký Jan Lebeda, asi o deset let starší než já. Pamatuji si ho se samopalem a pistolí za pasem. Po válce šel k policii do Havlíčkova Brodu, kde byl následně náčelníkem státní bezpečnosti. Vzpomínám si, jak před spořitelnu ti dobrovolníci jednou po prohledávání krajiny dovedli dva Němce. Byli to už starší muži k šedesátce. Jeden z nich byl asi zdravotník, měl na výložkách hada. Naši ozbrojenci je začali šacovat. Zarazilo mě, že ten „zdravotník“ měl u sebe jenom dvě cigarety, ale neměl k nim ani sirky, a malé nůžky. Druhý neměl vůbec nic – neměli ani legitimace, ani zbraně, kapesník, tužku, nic. Snad někde ty blůzy sebrali. Ne všichni zajatí Němci dopadli dobře. Myslím, že to bylo právě 9. května, když jsem viděl, jak učitel Josef Maděra s červenou páskou na ruce a s pistolí vedl přes náměstí muže v černé uniformě se svázanýma rukama za zády. Lidé říkali, že prý ho Maděra vede na hřbitov, kde bude popraven. Já jsem tam nechtěl chodit, ale skutečně se říkalo, že tam popravili několik Němců, které měl střílet nějaký Svoboda. Svoboda si prý podepřel samopal o pomník a dva nebo tři chlapy zastřelil jednou dávkou sa-

mopalem. U kostela prý byla vykopaná díra, kam naházeli vápno a nějakou zem, a ty zastřelené Němce tam pohřbili.

Po Němcích zůstaly po městě a v blízkém okolí roztroušené různé opuštěné věci. V příkopech směrem k Dobroutovu byly poházené konzervy, a vůbec v těch škarpách leželo vše možné – dokonce kus uzeneho špeku. Směrem k Záborné to tak nebylo, ale k Dobroutovu toho byla všude spousta. Nás, kluky, ale potraviny nezajímaly, nás zajímaly hlavně zbraně a technika. Na Palackého ulici bylo od Němců necháno několik osobních aut a motorek bez posádek. Kousek dole k náměstí mimo silnici stál starý Mercedes a motorka DKW 500. U Brabencovy vily stál i malý vojenský autobus. Lidi do toho autobusu lezli a vynášeli plátěné pytlíky s krystalovým cukrem, kapesníky, košile, dokonce uvnitř visel na nějakém madle i fotoaparát, který si také kdosi vzal. Lidé si to vybavení odnášeli domů. Já jsem tomu jako kluk přihlížel. Za nějakou dobu si lidé ty přivlastněné věci koupili jakoby od státu za odvod do Fondu národní obnovy. Autoopravář Bukovský krátce po válce nejspíš někde koupil dokonce poslední model německého Mercedesu s plátěnou střechou. Byl to vrchol tehdejší automobilové techniky.

V místě blízko jatek, kde jsou nyní postavené garáže, bylo koncem války tržiště. Tam se svázela různá výzbroj. My, kluci, jsme se snažili nějaké zbraně a náboje, nebo aspoň jejich části, různě získat. Dodnes mám doma nábojnici z děla a vrtulky z bombových pojistek. Jeden kluk z Janovic našel i nábojnice z amerického leteckého kulometu. Bohužel, to naše sbírání munice v několika případech skončilo tragicky. Dva spolužáci – Mirek Musil a jistý Majer se měli v místě směrem k Brzkovu, poblíž hřbitova, kde byl dlouho po válce postaven obchod, tahat o granát, co měl na sobě pásku. Páska se při jejich přetahování vysunula, granát spadl na zem, při tom se odmotala i druhá páska a granát bouchnul. Mirkovi Musilovi to těžce zranilo břicho a podbřišek, zemřel snad ještě při převozu do nemocnice. Majerovi výbuch utrhnul kus hýždě, ale přežil. Další můj známý, Karel Jekl, narozený v roce 1930, dával do ohně posbírané náboje z flaku – protiletadlového děla. Když oheň dohořel, tak do nábojů ještě šťoural větvi, a v tu chvíli to bouchlo. Výbuch Karla, bohužel, usmrtil. Podobná nešťastná událost se přihodila i přímo na Husově náměstí panu Vaňkovi. Vaněk před budovou, co je dnes pošta, držel v ruce nalezený granát, který se mu nějakým nedopatřením nejspíš podařilo odjistit. Kolem stojící lidé na něj volali, ať granát odhodí k soudu, kde v tu dobu nikdo nebyl a rostl tam živý plot. Ale Vaněk se asi bál, aby tím granátem někoho nezranil nebo nezabil, a tak ten granát prostě zůstal držet

a bouchl mu přímo u těla. Hned po tom výbuchu jsem běžel na místo, podívat se, co se stalo. Vaněk ležel na dlažbě těžce zraněný, výbuch také lehce poranil do nohou Vlastu Šturcovou ze Zápekli, která byla o rok starší než já, a Jirku Vlka, který bydlel v budově pošty. Ti dva ale nebyli zranění nijak vážně, myslím, že ani do nemocnice nešli, ošetřil je místní doktor. Pan Vaněk ten výbuch ale nepřežil.

Vzpomínám si také na rumunskou armádu, která přišla v druhém sledu za Rusy. Přijeli hlavně na menších vozech tažených koňmi. Spali na Palackého ulici, v háječku na horním městě a kdoví kde ještě. V tom háječku káceli stromy tím způsobem, že je řezali ve výšce asi 1,5 metru, aby se nemuseli ohýbat. Zůstala tam spousta takových uřezaných pahýlů.

Rumuni přišli taky k nám do spořitelny a hledali ubytování pro plukovníka – svého velitele. Chtěli ho ubytovat u nás v bytě, protože jsme měli tři pokoje. Rodiče dali plukovníkovi k dispozici jeden pokoj s okny do náměstí, směrem k pomníku padlým, a asi dva nebo tři týdny u nás bydlel. Uměl německy, domlouval se s matkou. Říkal, že původem je velkoobchodník z Rumunska, a celkově byl k nám velmi ohleduplný. Jednou jsem se ptal, jestli má plukovník pistoli. A on vytáhnul pistoli české zbrojovky, snad v ráži 7,65 mm – to mě udivilo. Nebyla to velká vojenská zbraň, žádná služební pistole, ale snad jeho osobní. Měl s sebou také ordonanci – „pucfleka“. Rodiče řekli plukovníkovi, že sluhovi dají do předsíně otoman, aby nemusel spát na zemi. Ale plukovník to odmítnul, že sluha musí spát na zemi na dece u dveří v předsíni. Rumunští vojáci byli ubytováni také v dívčí škole, nedávno opuštěné Wehrmachtem. Když Rumuni odjeli, šli jsme se tam s kluky také podívat. V suterénu budovy, kde byla dřív tělocvična, jsme našli různý nepořádek – strožoky, nepoužité obvazy. Narazili jsme tam dokonce taky na rakev – lekli jsme se, co to má být, vždyť už jsou všichni pryč. Byla ale prázdná. Zapomenutá.

V souvislosti s pobytem Rumunů v Polné došlo ke dvěma událostem, na které si zvlášť vzpomínám. Na Aleji svobody byl na stohu nalezen mrtvý rumunský voják, který evidentně zemřel násilnou smrtí. Víím od JUDr. Jaroslava Sedláčka z Polné, který po válce působil jako právník u Elchronu, že byl u vyšetřování přítomen, protože ovládal jazyky a působil jako tlumočník při jednání s rumunskými důstojníky. Rumuni prý chtěli za každou cenu smrt vyšetřit a potrestat viníka. Panovala domněnka, že se ten voják u stohu scházel s nějakou vdanou ženou. Nejistilo se ale nikdy nic. Sedláček mi říkal, že po řadě jednání rumunské velení od dalšího vyšetřování nakonec ustoupilo. Druhou, ještě horší událost, si pamatuji osobně. Byli jsme s kluky směrem

k Dobronínu hledat nějaké zbraně. Když už jsme se vraceli, uslyšeli jsme silný výbuch a viděli sloup dýmu. Ptali jsme se lidí, co se stalo, a dozvěděli jsme se, že něco bouchlo na Vejvoze – v dnešní Jungmannově ulici. Když jsme přiběhli na místo, asi půl hodiny po výbuchu, spatřil jsem na louce kusy rozházeného lidského těla. Na vlastní oči jsem také viděl člověka, jak nesl lidskou nohu, pak dalšího, který nesl lidskou ruku. Rumunští vojáci nosili kusy těl zabitých k plotu jedné zahrádky. Vyšlo najevo, že Rumuni si z jedné hospodářské budovy Saláškova statku udělali muniční skladiště a zde jim některá trřaskavina vybuchla. Zahynulo při tom snad patnáct rumunských vojáků.

Po odjezdu rumunské armády se situace ve městě postupně stabilizovala a vše se vracelo k normálnímu životu.

Autor vzpomínek **Svata Müller (*1930)** se narodil a po celý život žije v Polné. Před odchodem do penze působil jako vedoucí družstva na výrobu rybářského náčiní Sona ve Žďáru nad Sázavou. Vzpomínky zaznamenal Filip Plašil, publikovaný text byl autorem v březnu 2018 schválen.

Vlastivědný výzkum obcí s českými menšinovými školami roku 1921

(část první)

V roce 1921 vypracoval Okresní školní inspektorát v Německém Brodě dotazník určený správcům českých menšinových škol, zaměřený na vlastivědný výzkum okresu. Svými podáními č.j. 2135 z 18. srpna 1921 a č.j. 2717 ze 7. října 1921 dotazníky rozeslal a nařídil jejich vyplnění a odevzdání. Správci škol vyhověli a ještě do konce roku zpracovaný materiál zaslali školnímu inspektorátu. V písemné pozůstalosti tehdejšího učitele Měšťanské školy chlapecké v Polné Břetislava Rérycha se dochovalo několik těchto elaborátů z oblasti někdejších soudních okresů Polná a Štoky¹. Jak se k nim Rérych dostal a jak je zamýšlel využít, zůstane už patrně nezjištěno – snad mohl jeho zájem pramenit z redakce vlastenecky zaměřeného vlastivědného časopisu *Pohoří*, jehož vydávání bylo ale v průběhu roku 1922 ukončeno.

Materiál vypracovaný správci menšinových českých škol představuje poměrně unikátní pohled na několik menších obcí ve složitém období krátce po první světové válce, nejenom z pohledu historického, ale i zeměpisného a sociologického, nechybí samozřejmě ani za-

¹ SOKA Jihlava, fond Drobné písemné pozůstalosti Polná, složka Břetislav Rérych.

měření na otázku národnostní. Pro svou pozoruhodnost budou jednotlivé elaboráty postupně otištěny na stránkách sborníku Polensko.

Dolní Věžnice

Elaborát sestavil a 6. listopadu 1921 odeslal správce české menšinové školy v Dolní Věžnici Ludvík Eis.

1. Úřední název obce atd.

Úřední název obce je Dolní Věžnice. Obec přiškolená má úřední název Nové Dvory. Hanlivých nebo posměšných názvů tyto obce nemají. Název Věžnice je odtud, že tudy vedla kdysi důležitá cesta z Čech do Moravy, a pro správnou orientaci ve zdejších lesích byly postaveny vysoké věže. Věžnic je na této bývalé cestě několik.

Národnost obce Dolní Věžnice je dvojí: česká a německá. Čechů je 145, Němců 193 (podle sčítání roku 1921). Všech lidí celkem je 338, mužů 159, žen 179.

Čechů mužského pohlaví je 67, žen 78.

Němců mužského pohlaví je 92, žen 101.

Domácích usedlých Čechů je 105 (44 mužů a 61 žen).

Z čeledě je Čechů 40 (23 mužů a 17 žen).

Domácích usedlých Němců je 184 (88 mužů a 96 žen).

Z čeledě je Němců 9 (4 muži a 5 žen).

Náboženstvím jsou obyvatelé všichni vesměs římskými katolíci.

Přiškolená obec Nové Dvory má 69 Čechů a 152 Němců, dohromady

221.

Obec Dolní Věžnice má 47 popisných čísel, z nichž jsou 41 čísla popisná pohromadě, 6 popisných čísel tvoří 5 samot. Těchto 5 samot jsou: 4 popisná čísla jsou hospodářská stavení s obytnými místnostmi, 1 číslo popisné je strážní domek na trati severozápadní dráhy, 1 číslo popisné je mlýn i hospodářská stavení s obytnými místnostmi zároveň. Všecky budovy v Dolní Věžnici jak v obci samé, tak i na samotách jsou trvale obydleny.

Obec Dolní Věžnice rozkládá se směrem od jihovýchodu k severozápadu. Leží v údolí, jímž protéká potok, zvaný Šlapanka. Obydlí postavena jsou na obou stranách potoka, při levém břehu blíže, na pravém břehu dále. Na pravém břehu potoka, na návsi, jsou 3 rybníky větší. Obec není vydána záplavám.

Velké staré statky stavěny jsou kolem návsi, mezi nimi jsou chalupy. 6 čísel popisných stojí uprostřed návsi. To jsou jen chalupy. Poloha obce je příznivá. Proti severním větrům chráněna jest obec částečně

mírným návrším. Jižním větrům je otevřena příčným údolím, které směrem od Nových Dvorů ústí do údolí, v němž obec Dolní Věžnice leží. Místní názvy lesů a polí jsou dosud německé: Oßles, Gram Mergen, Aufs Hinterholz, Leiten.

2. Typ obce Dolní Věžnice.

Obec je stavěna do podlouhlého oválu, směrem údolí. Stavení jsou místy těsně vedle sebe, místy na velikost zahrady od sebe vzdálena. Původně stála stavení jednotlivě. Přístavbami nových čísel stojí místy nyní stavení těsně u sebe. Původní tvar obce byl rovněž oválovitý. Obec rostla kolem dokola podle potoka i rybníků. Kostel ani kaple tu není. Zvonice (věžička) je postavena nad střechu obecní kovárny. V této obecní kovárně bývala kdysi umístěna 1 třída zdejší školy. Když potom během času odškolily se osady Kamenná, Nové Dvory a Horní Věžnice, počet žáků se zmenšil a stačila 1 třída v nynější školní budově.

V roce 1920 postavena byla česká škola státním nákladem na přízemí školy německé. Škola česká i německá jsou pod jednou střechou, a to v přízemí škola německá a v prvním patře česká škola menšinová. Číslo popisné má škola 35.

Tři větší obecní rybníky jsou uprostřed návsi, a to jeden za druhým na pravém břehu potoka zv. Šlapanka. Největší statek je bývalý klášter, později zemanský statek, proměněný ještě v pozdější době v rychtářské stavení. Obcí vede silnice z Polné do Šlapanova na místě, kde dříve vedla stará cesta. Komunikační spojení je příznivé.

3. Stavení obce Dolní Věžnice.

Statky stavěny jsou s hospodářskými budovami do čtyřúhelníku. Grunty jsou úplně uzavřené. U jednoho statku je nově postavena stodola daleko od stavení v poli a stojí o samotě.

Grunty zdejší skládají se z obytného stavení, chlévů, stájí, kolny, 1 stodoly. Pod stavením jsou sklepy. Hospodáři nemají však sklepy tak rozsáhlé, aby se celá bramborová sklizeň do nich vešla. Proto se část bramborové sklizně a řepa na zimu krechtují. U několika stavení jsou sklepy v kopečku návesním.

Domovní (obytná) stavení jsou postavena u silnice, která je při jedné straně návsi, nebo u cesty obecní při druhé straně návsi. Okna mají stavení k silnici nebo na cestu obrácená.

Hospodářská stavení jsou postavena směrem za humna. Statek má 3 východy. Chalupy stojí jednak uprostřed návsi (6 čísel popisných),

jednak vedle statků kolem návsi. 2 chalupy nejsou uzavřené, protože mezi nimi a stodolou (chlévem) je veřejná cesta.

Nových statků není. Stavení jsou obojího materiálu: částečně zděné, částečně dřevěné. Krytina na staveních je většinou tvrdá. Na několika staveních je viděti dosud došky. Vepřovic se ku stavbě neužívá. Chalupy jsou tak stavěny, že jich není potřeba chránit před zimou. Na staveních jsou místy nápisy, a to začáteční písmena jmen majitelů. Na jednom statku je plné jméno majitelovo vyznačeno růzností tašek. Leptopočty jsou jen na některých staveních.

Stavení jsou kryta došky, šindelem, taškami i lepenkou. Převládají tašky. Stavení jsou bez zvláštních štítů. Zvláštní úcty nepožívá žádné stavení. V okolí je starý mlýn zvaný „Lutriánský mlýn.“

4. Obyvatelstvo Dolní Věžnice.

Sedláků je v obci 16, půllánků 14, chalupníků 9, baráčníků 7, řemeslníků 7. Přesuny v poslední době neudály se žádné.

Půda je zvláště výhodná pro pěstování brambor a obilnin. Obilniny pěstují se všeho druhu: žito, pšenice, oves, ječmen. Hospodáři, mající málo luk, hledí nedostatek sena nahraditi větším pěstováním směsky a jetele. Řepy sází se hodně. Len se vůbec nepěstuje. Louky k polím jsou v poměru 2 : 7, lesy k polím 2 : 5. Pastviny k polím jsou v poměru 1 : 7.

Na statek připadá 180 měřic půdy, na půlstatek 70 mír, na chalupu 15 mír. Pozemky nejsou sceleny vůbec. Půda se drobí sňatky, částečně úpadky i zakupováním malými lidmi. V cizím katastru jsou také části pozemků, ale teď se půda v cizím katastru nekupuje.

Před válkou byla míra pozemků za 160 K, nyní za 600 K. Sadařství se neprovozuje, rovněž včelařství je pouze ve 4 staveních, a to jen v několika úlech. Ze zvířectva chová se hovězí dobytek, koně a kozy. Z řemeslníků je zde pouze 1 kovář, 3 zedníci, 1 tesař, 2 krejčí. Uhlí ani kolomaz se nepálivaly.

Ze zaměstnání je dědičným pouze mlynářství a rolnictví. Mlynářství bylo před válkou vedlejším zdrojem příjmu. Ve válce i po válce je mlynářství výnosnější než rolnictví. Po kamnářích a hrnčířích zde stopy nejsou. Výdělečným vyšíváním se nezaměstnává nikdo. Vyšívání kožichy si sedláci kupovali ve městě. Ze dřeva dělají se pouze prkna na zdejší pile. Nesítkuje se. Výdělečné zaměstnání dětí je pouze pasení dobytka. Zhoubný vliv na tělesný vývoj dětí nelze pozorovat. Spíše zanedbáváním školy jeví se zanedbávání duševního vývoje.

Lomů, cihelny a olejny zde není. Hutí zde nebylo. Majetkové poměry obyvatelstva jsou veskrze dobré, blahobyť obyvatel stoupá. Tento

blahobyt jeví se v úpravě příbytků a ukládání peněz. Sedláci všichni a většina chalupníků má les. Přírodniny se nenacházejí. Obci patří 22 ha lesů. Klimatické poměry jsou příznivé. Fyzická zdatnost obyvatel je nadprůměrná. Většina obyvatel hledí si čistoty v domácnosti. I na návsi je dosti čisto.

Alkoholismus u jednotlivců stoupá. I u mladých jeví se náchyllost k němu. Příčiny: špatný příklad starších, příležitost k nákupu všech druhů lihovin a v každý čas v místním hostinci, dostatek peněz.

Počet narozených ročně 7–9. Úmrtnost není velká. Nejstarší lidé jsou přes 70 roků.

5. Pohyb obyvatelstva v Dolní Věžnici.

Obyvatelstvo je usedlé trvale a nestěhuje se. Zedníci a tesaři (je jich jen několik) pracují v místě a v okolních vesnicích a docházejí na noc domů. Málo jinochů se učí řemeslu a ve světě slouží rovněž jen několik lidí. Většina chudých slouží v místě neb okolních vesnicích jako hospodářští dělníci a dělnice.

Obyvatelstva přibývá nepatrně. Od roku 1880 do 1921 přibylo v obci 32 lidí. Velkostatku není. Pracovních sil je pro obec dosti. Mzdové poměry jsou větší dle stáří a dle tělesné zdatnosti. Továren tu není. Zelinářství a ovocnářství se nepěstuje.

6. Vzdělání obyvatelstva.

Vzdělání obyvatelstva v Dolní Věžnici je podprůměrné. Jednací písemnosti nedovedou si lidé vůbec samostatně podávati, ve všem jsou odkázáni na pomoc školy. Ve vsi bývala dříve jen německá škola a němečtí učitelé nestarali se náležitě o vzdělání obyvatelstva z toho snad důvodu, aby obyvatelé, odkázáni jsouce jen na jejich radu a pomoc, dali se jimi lépe ovládati a k záměrům učitelů dobře použiti.

U školních dětí je nadání průměrné. Na vyšší vzdělání se děti neposílají. Pouze v málo případech navštěvují přespolní měšťanskou školu v Polné.

Většina lidí je nábožensky cítících. Všichni jsou dosud římsktí katolíci. Nábožensky lhostejných je málo. Kostel, až na malé výjimky, navštěvují všichni. Mudrlantů, písmáků a podivínů není. Blízký potok má jméno Zlatý potok, neví se však od čeho.

Při narozeninách, svatbách a úmrtích není zvláštních zvyků. Jaký byl kroj před 50 lety, je možno viděti v polenském muzeu. Lidé se po domácímu léčí vodou a různým mazáním.